

מגדיר חדש לסחלביים (Orchidaceae) בישראל

מאת: אמוץ דפני *

בשנים האחרונות נבדקה מחדש זהותם של רבים מהסחלביים המצויים בארץ ושמות רבים השתנו עקב מחקרים חדשים שנערכו. עיבודים מעודכנים של סחלביי פרס (8) תורכיה (10) ואירופה (9) וישראל (7, 4, 1) הניבו שלל חידושים ותיקוני טעויות בזהותם של מינים רבים. בעשור האחרון נוספו לרשימת הסחלביים בישראל 5 בני כלאים (מהם בן כלאים בן שני סוגים, ככל הנראה הראשון שנרשם בארץ). תת מין נוסף ושתי צורות חדשות של מינים ידועים בסה"כ 8 יחידות טקסונומיות חדשות נוסף על ה-28 שנודעו קודם לכן. כתוצאה מתיקוני זהות עקב טעויות, תיאור יחידות חדשות, החלפת המעמד של יחידות אחרות ועדכון שמות, הוחלפו השמות הלוועזיים של 8 מינים. כאשר המדובר רק בעדכון הובא בסוגריים השם הקודם. שם חדש ללא ציון שם קודם תוך השארת השם העברי על כנו פירושו תיקון טעות בהגדרה. אודות מבנה פרח הסחלביים ויחודו ראה במקורות אחרים (1, 2).

2	1. הפרחים חסרי דורבן
18	- הפרחים בעלי דורבן
	2. השפית עשויה שני חלקים המופרדים ע"י שני אחורי קעור (היפוכיל)
3	וקדמי דמוי לשון (אפיכיל)
8	- השפית עשויה חטיבה אחת המחולקת לאונות. הסוג <u>Ophrys</u>
4	3. עלי העטיף יוצרים קובע הדוק ומחודד מעל חלקה הקדמי של השפית, צבעו חום-ארגמני
6	- עלי העטיף מפורצים ואינם יוצרים קובע כנ"ל
5	4. חלקה הקדמי של השפית אינו מחולק לאונות, אורכו 15-30 מ"מ
	- חלקה הקדמי של השפית מחולק לשלוש אונות שוות לערך ואורכו 15-12 מ"מ.
	עמק דן, מרץ-אפריל, נדיר מאוד.
	בן כלאים: <u>Serapias vomeracea</u> × <u>Orchis coriophora</u> ריחני

* ד"ר אמוץ דפני הינו מרצה במכון לאבולוציה באוניברסיטת חיפה. עוסק בכיולוגיה של האבקה, אקולוגיה של עשבים רעים ובאתנובוטניקה.

5. החפים התחתונים שווים פחות או יותר לאורך הפרחים, התפרחת דחוסה, האפיכיל אזמלני רחב עד דמוי לב מאורך ורוחבו 13(15) - 11(9) מ"מ. בסיס האפיכיל שעיר צפופות וצר במידה מועטת לעומת רוחבו המקסימלי. האפיכיל כפוף במקצת לאחור.

* שפתן מצוי תת מין מזרחי

Serapias vomeracea (Burm. fil.) Briq. ssp. orientalis (Nelson) Greuter

- החפים התחתונים ארוכים מהפרחים המפוזרים בדלילות, האפיכיל אזמלני ורוחבו 11(12) - 8(6) מ"מ. בסיס האפיכיל שעיר ומוצר במידה ניכרת לעומת רוחבו המקסימלי. האפיכיל בד"כ אנכי.

שפתן מצוי תת מין מצוי

Serapias vomeracea (Burm. fil.) Briq. ssp. vomeracea

6(3) עלי העטיף לבנים, השפית לבנה ובקצה המרוחק כמה כסים צהובים-כתומים. הפרחים נעשים חומים במהלך הפריחה. מורדות החרמון, גולן, גליל עליון, גליל תחתון, כרמל, שומרון והרץ יהודה. אפיריל-מאי, נדיר למדי, בחורש דליל ובשולי חורש.

סלכנ החורש

Cephalanthera longifolia (L.) Fritsch

7

- עלי העטיף אינם לבנים

7. עלי העטיף ירוקים-ורודים, רכים ודמויי ביצה - מאורכים. עלי הצמח מעוגלים עד דמויי ביצה. צבע השפית ורוד וכתם גדול סגול כהה במרכזה.

מורדות החרמון, גולן, גליל עליון וכרמל. נדיר למדי.

בחורש מוצל. בן חורש רחב עלים

Epipactis helleborine (L.) Crantz

- עלי העטיף צהובים-אדומים ונוקשים במידת-מה. בן חורש גדול 7 א'

Epipactis veratrifolia Boiss & Hohen

* הערה: זיהוי זה הוא הצעה זמנית עד לבירור מדוייק של אוכלוסיות השפתן "גדול הפרחים" מהשרון.

7א'. אורך עלי העטיף החיצוניים 17.5-14.5 מ"מ, הפנימיים 15.0-14.5 מ"מ, צמחים ירוקי עד.

סלני, עמק הערבה וסביבות ים המלח. דצמבר-מרץ, שולי מעיינות, נדיר מאוד. בן חורש גדול, צורת "עין גדי"

- אורך עלי העטיף החיצוניים 12.0-9.0 מ"מ, הפנימיים 10.5 - 9.0 מ"מ. צמחים המתלבשים בקיץ.

עמק דן, אפריל-יוני, נדיר מאוד, בקרקעות נטף לחים. בן חורש גדול, צורת "חורשת טל"

9 8(2). שולי השפית גלולים לאחור והשפית קמורה וסגלגלה.

10 - שולי השפית פרושים, גם אם השפית קמורה במרכזה הרי צורתה אינה סגלגלה.

9. עלי העטיף ורודים סגולים (לכנבנים לעתים נדירות), המקורן מאורך. השן שבקצה השפית מאורכת ופונה כלפי מטה. השרטוט שעל השפית דמוי H.

עמק דן, גליל עליון, עמק עכו, כרמל, שומרון, גלבוע, הרי יהודה ושפלה.

מרץ-אפריל, נדירה, בקרקעות שונים, לרוב פרטים בודדים.

דבורנית הדבורה

Ophrys apifera Hudson

- עלי העטיף ירוקים, המקורן אינו מאורך, השן שבקצה השפית פונה מעלה. מורדות החרמון, גולן, עמק דן, גליל עליון, גליל תחתון, גלבוע, עמק דן, עמק בית שאן, כרמל, שומרון, שרון, הרי יהודה, שפלה ונגב צפוני. ינואר-אפריל, נפוצה.

דבורנית דינסמור

O. carmeli Fleisch. & Bornm. ssp. carmeli (=O. dinsmorei schlechter)

11 10. בבסיס השפית מתחת למשטח הצלקת שקע דמוי האות V.

12 - בבסיס השפית אין שקע כזה.

11. אורך השפית 22-15 מ"מ, במרכזה כחם כחלחל מבהיק, שוליה קטיפתיים וצבעם חום-ארגמן.

גליל עליון, גליל תחתון, גלבוע, כרמל, שומרון, שרון, הרי יהודה ושפלה.

פברואר-אפריל, נדירה למדי, בעיקר בבתה ועפ"ר על קירטון או חוואר.

דבורנית כחלחלה

0. iricolor

- אורך השפית 8-11 מ"מ, שוליה צהובים או ירוקים, במרכזם כתם חום ארגמני לעתים עם גוון כחלחל. גליל עליון, גליל תחתון, גלבוץ, כרמל, שומרון, שרון, הרלי יהודה, שפלה.

ינואר-אפריל, נפוצה, בעיקר בבתה. דבורנית צהובה

0. galilaea Fleisch. & Bornm (=0. lutea (Gouan) Cav. ssp. galilaea (Fleisch. & Bornm.) Soo).

12. עלי העטיף הפנימיים משולשים וזעירים (כ-2 מ"מ), מרכז השפית קמור אך אינו סגלגל. בבסיס השפית שני גבנונים מחודדים.

שולי השפית שעירים במידה רבה, הולכים ונפרשים ומוצרים שוב לקראת השן הירוקה שבקצה. השפית דמוית מגן (רחבה בבסיסה וצרה ומחודדת בקצה). צבע השפית חום כהה והשרטוטים ירוקים. כרמל, מרץ-אפריל, נדירה מאוד.

בן כלאים: דבורנית דינסמור 0. carmeli × דבורנית נאה 0. bornmuelleri

13 - השפית אינה דמוית מגן, צמחים שונים מהנ"ל

13. השפית צהובה שוליים הפרושים לרווחה במיוחד בחלק הקדמי, רוחבה המירבי של השפית כולל שתי האונות המחודדות שבבסיסה 8-11 מ"מ. שרון, מרץ-אפריל, כורכר, נדירה מאוד.

דבורנית דינסמור צורה צהובה שוליים

0. carmeli ssp. carmeli forma flavo marinata

14 - שולי השפית אינם צהובים

14. השפית קטיפתית ארגמנית, לאורכה שני פסים מקבילים סגולים-כחולים (הדוהים משך הפריחה). עלי העטיף החיצוניים בעלי פסים חומים לאורכם. גולן, עמק דן, גליל עליון, גליל תחתון, גלבוץ, עמק עכו, כרמל, חוף הכרמל, שומרון, שרון והרי יהודה.

נדירה למדי. בקרקעות שונים. דבורנית הקטיפה.

0. transhyrcana Czernjak (=0. sintenisii Fleisch. & Bornm.)

15 - צבעי השפית שונים, השפית חסרת פסים.

15. השפית קטיפתית, צבעה היסודי חום או חום-ירקרק, במרכזה שרטוט דמוי W בצבע חום בהיר או צהוב ירוק או ירקרק, הכתם קרח. עלי העטיף הפנימיים צרים-סרגליים. גליל עליון, גליל תחתון, גלבווע, כרמל, שומרון והרי יהודה. נובמבר-אפריל, נפוצה, בעיקר בבתה.

דבורנית שומה

0. fleischmanii Hayek

הערה: בנובמבר-ינואר מופיעה צורה קצרת שפית (12-16 מ"מ) ובעלת 4-7 פרחים. בפברואר-אפריל מופיעה צורה ארוכת שפית (16-20 מ"מ) ובעלת 2-4 פרחים. שתי הצורות עשויות להופיע בזו אחר זו באותו אתר.

16 - שרטוט השפית אינו דמוי W. בקצה השפית שן ירוקה הפונה כלפי מעלה.

16. אורך השפית 7-9 מ"מ, כמעט משולשת, לעתים דמוית לב הפוך. העטיף ירוק-לבנבן עד ירוק-ורדרד. אורך עלי העטיף הפנימיים כ-2 מ"מ; בשולי השפית שערות קטיפתיות סגולות (הסתכל מול האור). מורדות החרמון, גולן, גליל עליון, גליל תחתון, עמק עכו, כרמל, גלבווע, שומרון, הרי יהודה ושפלה. מרץ-אפריל, נפוצה למדי, בעיקר בבתות.

דבורנית נאה

0. bornmuelleri M. Schulz ex Bornm.

17 - אורך השפית מעל 9 מ"מ, השפית טרפזית, אורך עלי העטיף הפנימיים מעל 3 מ"מ.

17. אורך השפית 9-12 מ"מ, השפית כמעט מרובעת עד טרפזית, העטיף עפי"ר ורוד או סגול, אורך עלי העטיף כ-4 מ"מ. גליל עליון, גליל תחתון, כרמל, גלבווע, שומרון, הרי יהודה, אפריל-מאי.

נדירה למדי, בתה וגריגה, לרוב על טרה רוסה.

דבורנית גדולה

O. holosericea (Burn. fit.) Greuter

- אורך השפית 10-11 מ"מ, משולשת עד טרפזית, אורך עלי העטיף הפנימיים כ-3 מ"מ. העטיף ורוד-ירקרק עד ורוד. בשולי השפית שערות סגולות (לא תמיד). גליל עליון, כרמל והרי יהודה, מרץ-אפריל, נדירה. בן כלאיים:

O. bornmuelleri נאה × O. holosericea גדולה דבורנית נאה

18(1). אורך השפית מעל 5 ס"מ, כפרח הצעיר גלולה השפית כקפיץ שער.

גליל עליון, מאי-יולי, נדיר מאוד, במעבה החורש.

רצועית הגליל

Himantoglossum affine (Boiss.) Schlechter

19 - השפית קצרה מהנ"ל

19. הפרחים קטנים (6-8 מ"מ), אורך התפרחת 3-7 ס"מ וגובה הצמחים עד 20 ס"מ. צבע השפית ורוד-לכנבן עד אדום. גליל עליון, שומרון והרי יהודה, אפריל-מאי, נדירה מאוד, בתות קירטוניות. נאוטינאה תמימה

Neotinea maculata (Desf.) Stearn (=N. intacta (lk.) Reichenb. fil.)

20 - הפרחים והצמחים גדולים מהנ"ך

20. הפרחים גדולים (3-5 ס"מ וסגולים). עמוד התפרחת סגול כולו וגבוה (עד 1.5 מ'), הצמח חסר עלים ירוקים. גולן, גליל עליון, כרמל, שומרון, שרון, חוף הכרמל והרי יהודה. אפריל-מאי, חורש. שנק החורש

Limodorum abortivum (L.) Swartz

- צמחים שונים ובעלי עלים ירוקים

21. השפית חסרת שרטוטים או נקודות ומחולקת לשלוש אונות כמעט שוות. בפתח הדורבן שני רכסים בולטים ומקבילים. התפרחת מחודדת ופירמידלית, צבע הפרחים אדום כהה עד סגול-לינני.

גליל עליון, גליל תחתון, עמק עכו, כרמל, שומרון והרי יהודה. אפריל-מאי, נפוץ למדי. בן סחלב צריפי

Anacamptis pyramidalis (L.) L.C.M. Richards

- 22 - בפתח הדורבן אין רכסים
22. הפרחים ירוקים-לבנבנים. השפית תמימה, הדורבן דק וארוך. גולן וגליל עליון, אפריל-מאי, נדיר מאוד, חורש. מירונית סרגלית
Platanthera holmboei Lindb. fil.
- 23 - הפרחים צבעוניים. הסוג סחלב Orchis
23. השפית תמימה, חרוקה או גלונית אך אינה מחולקת בבירור לאונות.
- 24 - השפית מחולקת בבירור לאונות.
24. הדורבן צר, מחודד בקצהו, שווה או ארוך מהשחלה. הדורבן קהה ולבנבן, קצר מהשחלה.
25. הדורבן קהה, אורכו 3-4 ס"מ, השפית בצבע אחיד ורוד-סגול עד סגול-אדמדם ללא נקודות או כתמים. כלי העטיף החיצוניים קהים ובעלי שלושה עורקים. גולן, עמק דן, גליל עליון, גליל תחתון, עמק עכו, כרמל, עמק יזרעאל, גלבע, שומרון, שרון ושפלה. פברואר-אפריל, נפוץ למדי. סחלב השקיק
O. collina Banks. & Solander ex Russel (= O. saccata Ten.)
- הדורבן מחודד במקצת, השפית בעלת נקודות וכתמים סגולים וביניהם רווחים לבנים בהירים. עלי העטיף החיצוניים בעלי ארבעה עורקים.

גליל מערבי, מרץ-אפריל, נדיר מאוד, כהה.

בן כלאיים:

0. collina × 0. caspia חלב פרפרני חלב השקיק

26. הדורבן ארוך בהרבה מהשחלה (עד 15 מ"מ) ופונה כלפי מעלה, אורך השפית 8-13 מ"מ, צבעה סגול כהה, מרכזה בהיר ובעל שניים-שלושה טורי נקודות או כתמים סגולים כהים. השפית חרוקה. העלים מנוקדים בכתמים חומים-כהים.
מורדות החרמון, גולן, גליל עליון, עמק דן, גליל תחתון, עמק עכו, שומרון, כרמל והרי יהודה.
מרץ-אפריל. נפוץ.

0. anatolica Boiss. חלב אנטולי

27

הדורבן והצבעים שונים

27. השפית דמוית מניפה (אורכה 7-9 מ"מ) צבעה אחיד אדום-ייבני ללא כתמים או נקודות, שוליה גלוניים. עמוד הפריחה מגושם וגובהו עד 1 מ'.
גולן, עמק דן, עמק החולה, עמק בית שאן, עמק יזרעאל, עמק עכו, עמק זבולון, חוף הכרמל, שרון ושפלה.
פברואר-אפריל. לא נפוץ.

חלב הביצות

0. dinsmorei (Schlechter) Baumann & Dafni

(0. laxiflora Lam. var. dinsmorei Schlechter)

28

- הפרחים סגולים-לילכיים, השפית בעלת שרטוטים קוים או נקודות.
28. אורך חחפה 16-21 מ"מ, אורך השפית 5.5-13.5 מ"מ, דמוית מניפה. צבעה סגול לילכי עם כתמים מאורכים בצבע סגול כהה.
גולן, גליל עליון, גליל תחתון, עמק דן, עמק יזרעאל, כרמל, שומרון, שרון, הרי יהודה, שפלה ונגב צפוני.
פברואר-אפריל. נפוץ, בעיקר בכתות.

0. caspia Trautv. חלב פרפרני

- אורך החפה 11-15 מ"מ, אורך השפית 7.5 - 10.5 מ"מ, דמוית מניפה ועליה נקודות בצבע סגול כהה. גליל עליון וגליל תחתון. מרץ-אפריל. נדיר. בן כלאיים:

0. caspia פרפרני × 0. israelitica מצויר סחלב

- 29. השפית מחולקת לאונות, שתיים צדדיות צרות ולאונה אמצעית שווה או רחבה מהן.
- השפית מחולקת לשתי אונות צדדיות צרות ואונה מרכזית ממוזלגת לשתי רצועות צרות אף הן (כך שנראית דמות אדם בעל שתי ידיים ושני רגליים)
- 34
- 30. האונה האמצעית רחבה משתי האונות הצדדיות
- האונה האמצעית דמוית איזמל ושווה לערך ברוחבה לצדדיות
- 31
- 31. צבע השפית ורוד עם נקודות אדומות, שולי השפית ירוקים, עלי העטיף ורודים ובעלי עורק אחד. מורדות החרמון, גולן, עמק דן, גליל עליון, עמק עכו, עמק יזרעאל, שרון. מרץ-מאי, נדיר למדי.

0. coriophora L. סחלב ריחני

- צבע השפית ארגמן עם נקודות כהות, שולי השפית ירוקים, כלי העטיף סגולים-כהים ובעלי 2-3 עורקים. עמק דן - מרץ-אפריל. נדיר מאוד. בן כלאיים:

0. collina השקיק × 0. coriophora ריחני סחלב

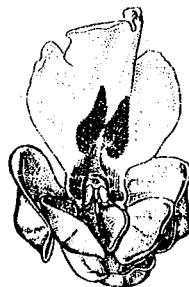
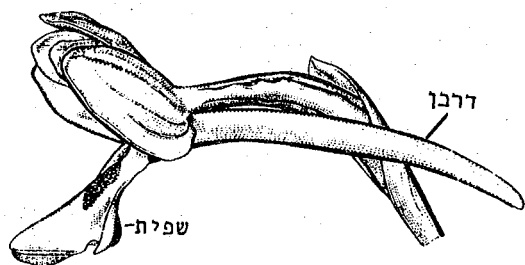
- 32. אורך השפית 8-10 מ"מ, האונה האמצעית דמוית טרפז ומשוונת, הצדדיות דמויות איזמל. צבע השפית סגול בהיר עם סגול לילכי ומנוקדת בסגול כהה. גליל עליון, גליל תחתון, גלבווע, עמק עכו, כרמל, שומרון, שרון והרי יהודה. מרץ-מאי. נפוץ.
0. tridentata Scop. סחלב שלש-שניים

- האונה האמצעית אינה משוונת.
- 33

33. אורך השפית 5-8.5 מ"מ, האונה האמצעית מרובעת ותמימה, האונות הצדדיות צרות ומעוגלות. צבע השפית לבנבן עד ורוד ובמרכזה 2-4 נקודות או פסים סגולים כהים. גליל עליון וגליל תחתון, ינואר-מרץ. נדיר. בעיקר על טרה רוסה בבתה ושולי חורש.

סחלב מצויר

O. israelitica Baumann & Dafni

סחלב מצויר

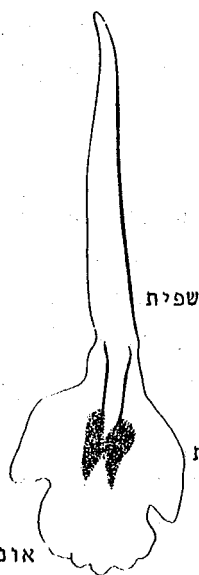
הציור מאת: J. J. Vermeuleu
גודל בהולנד מצמח שנאסף בהר אחים
בפברואר 80.

V. Bruggen s.n. cult.

5 cm

336 30 4-'81

אונה אמצעית

- אורך השפית 8-12 מ"מ, האונה האמצעית רחבה ושני חלקיה פרושים, לעתים יש שן קטנה באמצעיתה. האונות הצדדיות צרות ומאונקלות כלפי פנים. צבע השפית ירוק-צהוב מנוקד בחום והשוליים חומים-זהובים עד חומים כהים. צבע הפרחים שונה בפרטים שונים מצהוב עז ועד חום-שחרחר. עמק דן, גליל מערבי וכרמל. מרץ-אפריל. נדיר למדי.

סחלב מנוקד

O. punctulata Stev. ex Lindl.

34. אורך השפית 7-9 מ"מ. אונות השפית קהות, צבעה ורוד לבנבן מנוקד בסגול או ירוק מנוקד באדום-סגול. גליל עליון, גליל תחתון, עמק עכו, כרמל, שומרון ויהודה. פברואר-אפריל. נפוץ.

סחלב הגליל

O. galilaea (Bornm. & M. Schulze) Schlechter

- אורך השפית 15-20 מ"מ, אונות השפית מחודדות. צבע השפית ורוד בהיר ובמרכז נקודות ורודות על רקע לבן. גליל עליון וגליל תחתון. מרץ-אפריל. נדיר למדי.

O. italica Poir סחלב איטלקי

שמות נרדפים (סינונימים)

כמה מן המינים שבמגדיר נקראים בשם מדעי אחר ב"מגדיר חדש לצמחי ארץ ישראל" מאת פרופ' מ. זהרי. במינים אחדים צויין הדבר בגוף הטקסט. ואלה הסינונימים שלא צויינו בטקסט:

המערכת

מגדיר זהרי	מגדיר דפני	
Epipactis consimilis	E. veratrifolia	בן חורש גדול
Ophrys attica	O. carmeli	דבורנית דינסמור
Ophrys fusca	O. fleischmani	דבורנית שחומה
Orchis papilionacea	O. caspia	סחלב פרפנני
Orchis picta	O. israelitica	סחלב מצוייר

1. דפני, א., (1981) הסחלביים בישראל. מסדה.
2. זהרלי, מ., (1976) מגדיר חדש לצמחי ישראל. עם עובד.
3. Baumann, H. & A. Dafni (1979) Vspec. nov. - eine neue endemische art aus Israel. Mitt. Bl. Ark. Kr. Heim. Orchid. Baden-Wiirtt., 11:249-282.
4. Baumann, H. & A. Dafni (1981) Differenzierung und Arealform des Ophrys omegaifera - Komplexes im Mittelmeergebeit. Beih. Veroff. Naturschutz Landschaftpflege Bad. Wurt. 19:129-153.
5. Dafni, A. (1979) Orchids of Israel: notes on distribution, local variation and ecology. Mitt. Bl. Ark. Kr. Heim. Orchid. Baden-Wurtt., 11:206-222.
6. Dafni, A. & Y. Ivri (1979) Pollination ecology of and hybridization between Orchis coriophora L. and O. Collina Sol. ex. Russ (Orchidaceae) in Israel. New Phytol., 83: 181-187.
7. Dafni, A. & H. Baumann (1981) Introyression between Orchis israelitice Baumann & Dafni and O. Caspia Trautv. (Orchidaccae). Plant Syst. & Evol. (In press).
8. Renz, J. (1978) Orchidaceae In: Flora Iranica (K.H. Rechinger ed.). Akademische Druk - a. Verlag. Graz.
9. Sog. r., (1980) Orchidaceae In: Flora Europea. Vol. 5, 337-342. Cambridge University Press, Cambridge.
10. Taubenheim, G. (1980) Personal Communication.